

FIGYELŐ

Szatírárt sohasem volt könnyű írni. Voltak korok, melyek halálra ítélték, de vannak idők, amikor a satírára olyan szükség van, mint egy falat kenyérre. A satíra lehet értékmérője egy kor tudatának, lehet ítélőszék, a társadalom élő lelkiismerete. De lehet biztonsági szelep is.

A mai jugoszláv satírának olyan kimagasló művelői vannak, mint Vladimir Bulatović-Vib, néhány rendkívül éles, időszerű satíra szerzője, Vasa Popović, Serafim, Brana Crnčević, az ismert aforizmaíró — számtalan követője és persze epigonja van ma már —, Paja Kanizaj stb. Mégis gyakran felvetődik a kérdés: miért nincs satíránk (pedig van), miért nincs jobb satíránk (erről már lehetne beszélni), miért nem találóbb, élesebb, miért nem bátrabb, dühösebb a satíránk, miért nem szólal meg idejében, miért tűzi tollhegyre a fonáságokat csak post festum, miért elégszik meg sokszor általánosságokkal, kisebb hibák és kisebb emberek bírálatával, miért nincs nagyobb tekintélye, hatása, következménye. És sok hasonló kérdés is elhangzik — s mindegyikben van egy szemernyi igazság — vagy annál is több. Nem lehet itt válaszolni a fenti kérdésekre, nem arra való ez a rovat. Erről tanulmányt kellene írni. (Vagy satírárt.) De hogy a jugoszláv satírárt irodalmi berkekben komolyan veszik, annak legjobb és legújabb bizonyítéka a Gledišta című belgrádi folyóirat, mely nemrég válogatást közölt a mai szerb és horvát satirikus irodalomból, s közé tette néhány satíraíró nyilatkozatát meg Mirko Miloradović cikkét a satíráról. Miloradović kizárólag a társadalmi és politikai satírával foglalkozik, s megállapítja: az önkormányzati rendszerben normális dolog, hogy a többi szabadság mellett megvan a satíra szabadsága is mint a bürokrácia és a képmutatás elleni harc hatásos és eredményes fegyvere. Szerinte a satíra a társadalmi bírálat sajtóságos alakja, s el kell ismernünk, hogy komoly dolog.

A kis antológiában, melyet Miloradović a Gledištának összeállított, megtaláljuk Branko Čopić satíráit is: a Nyomozás az átlagpolgár után címűt, melyet tizenkét évvel ezelőtt írt az ismert elbeszélő, de eleddig nem láthatott napvilágot, Eretnek történet című satirikus elbeszélését, mely miatt 1950-ben élesen elítélték Čopićot, reakciónak, kispolgárnak, az ország s a párt rágalmazójának

nevezték, s tizenhat év után most jelent meg nyomtatásban először, s itt vannak a szerző Szokratész elvtárs megválasztása és Fáraó című satírái is.

A Gledišta vállalkozása, hogy bemutatja a mai szerb satírákat, így aztán nemcsak a mai szerb satírairodalom bemutatása maradt, hanem úgyszólván egyenjogúsítása lett egy műfajnak, melynek létjogosultságát sokan tagadni szeretnék; a satíra reneszánsza ez, mert nemcsak jogosultságát, hanem jelentőségét, társadalmi hatását, erejét, életrevalóságát emeli ki, bizonyítja be. Egyben pedig Branko Ćopićnak, a satirikusnak a rehabilitálása is. Miloradović és a Gledišta igazságot szolgáltatottak Ćopićnak az után a meghurcoltatása után, amiben 1950-ben említett satírája miatt része volt.

Ami Ćopićot illeti, azt hiszem, erre a rehabilitációra annál is inkább szüksége volt nemcsak neki, hanem a jugoszláv irodalomnak is, mert véleményem szerint ő épp satíráival tudja megállni helyét az irodalomban és teljesíteni feladatait, nem pedig többékevésbé idillikus regényekkel, híg humorral, amire az Eretnek történettel történtek után fanyalodott.

*

Megvan a könyveknek a maguk — balsorsa.

Herceg János Hazuról című kötete olyan napokban jelent meg, amikor a nemzetiségi kérdésről senki sem beszélt, vagy aki beszélt, azt mondta, hogy nemzetiségi kérdés pedig nincs. Ez persze igaz, mert nemzetiségi kérdés nincs is, de vannak megoldatlan problémák a nemzetiségek életében, vannak olyan feladatok, melyeket el kell végezni, célok, melyeket el kell érni. S most eszembe jutott Herceg János könyve, mert naponta esik szó a nemzetiségek életéről, jogaikról, a társadalomban elfoglalt helyükről, a nemzetek és nemzetiségek közötti viszonyról stb. Herceg könyvének egyik részében ugyanis, mely a Leányvári levelek címet viseli, nemzetiségi kérdésekről is szó esik. Például a magyar szórványok iskoláiról, magyar szülőkről, akik gyermekeiket nem íratják abba az iskolába, ahol anyanyelvükön tanulhatnak, a nemzetiségek kulturális szervezeteinek feladatairól, azokról a magyarokról, akik lassan már el is felejtik anyanyelvüket, a gazdasági helyzet és a nemzetiségi kérdés összefüggéséről, a kétnyelvű tanításról, a horvátországi magyar falvak magárahagyatottságáról, kulturális elmaradottságáról, a magyar könyvterjesztésről Horvátországban...

Évekig írta Leányvári leveleit Herceg, aztán egyszerre abba hagyta. Az író valamit elvesztett. Hít-e, reményét-e, nem tudom, ne is firtassuk. S amikor elmaradtak a Leányvári levelek, senki sem kérdezte: miért? Senki sem mondta: folytassa! „Magamra maradok”, „Megadom magam”, „Nem értettek meg”, „Nem mondhatam el mindent úgy, ahogy szerettem volna”, „a lehetetlenre vállalkoztam” — ilyen csüggeteg szavak fakadtak Herceg ajkáról, amikor utolsó levelét írta. S ezért olyan keserű az utolsó levél befejezése: „És ebből az aspektusból... nem is lényeges már, hogy lesz-e könyvesbolt, és hol lesz, lesznek-e magyar nyelvű középisko-

lák, s egyáltalán a belátható időn túl lesznek-e még magyarok erre felé...”

E mellett a könyv mellett mindenki szóltanul ment el, pedig a benne foglalt Leányvári levelek roppant jelentősek. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy mindenben egyet kell értenünk Herceggel, hogy el kell fogadnunk például alapvető érzelmi állásfoglalását, a kérdés felvetésének hangját és módját. Még kevésbé, hogy a visszavonulás, a kapituláció, amit a Leányvári levelek abbahagyása jelent, elfogadható álláspont. Hanem azt, hogy valaki néhány évvel ezelőtt felemelte figyelmeztető szavát, de nem akartuk, nem akarták meghallani, meghallgatni.

Napjaink vitái a nemzetiségi kérdéstről, az, amit teszünk, amit tennünk kell ebben a kérdésben, azt bizonyítják, hogy egy könyv, egy író alkotása, egy író szava mellett elmentünk anélkül, hogy felfigyeltünk volna rájuk. Pedig az író segíteni akart. És segítsége jól jött volna.

Nagyon jó lenne, ha vitáinkban, harcainkban elővennénk a Hazulról, s fellapoznánk a Leányvári leveleket. Van ott Hercegnek olyan mondanivalója, ami nekünk, a mi napjainknak szól, s amit meg kell szívlelnünk.

*

Gyerekek is lehetnek hősök, ezt minden háború bebizonyította sajnos. De vannak a békének, a kultúrának is kis hősei. Mert csak hősöknek nevezhetem azokat a kisdíjakokat, akik az elmúlt év végén majd tizenhatmillió régi dinár értékű magyar könyvet adtak el Vajdaság-szerte. Akkor hajtották végre tettüket, amikor irodalmunk és könyvkiadásunk válságba került, amikor már úgy látszott, hogy könyveink nem kellenek senkinek, raktáron maradnak, s lemondhatunk a könyvkiadásról. És akkor ezek a kis hősök ruháskosárral a kezükben elindultak a városokban, falukban, házról házra jártak, s amerre mentek, nem volt magyar család, ahol nem maradt volna könyv az asztalon. (Vannak persze példák arra is, hogy a lelkes kis könyvterjesztőket kizavarták a házból, de kevés ilyen eset volt. Inkább azt mondanám el, hogy a legszegényebb családban is áldoztak párszáz dinárt könyvre.) Megtáltuk-e hát az utat a könyv eladására? Még nem biztos. Kérdés, sikerülne-e újra egy ilyen akció, és mikor. De az első minden várakozást felülmúlt.

Ide kívánczok néhány adat s néhány kis hős neve.

Becsén 75 csoport árulta a könyveket, házról házra járva. Neuzinán, ahol kb. 600 magyar él, s ahol az elemi iskola harmadik osztályának csak 9 tanulója van, az iskolakönyvtárban pedig egyetlen magyar könyv sem volt eddig, a 9 tanuló bejárta a falut, terjesztették a könyveket, a legtöbbet a kis Nadobán István adta el. Kanizsán és környékén — a falvakba kerékpáron jutottak el — több mint 1 millió dinár értékű könyvet adtak el a diákok. Vincze Attila egymaga 160 ezer régi dinár értékű könyvet adott el. „A lelkesedés, mellyel ezt a munkát végezték, páratlan” — jelenti munkájukról a tudósító. A Novi Sad-i József Attila Elemi Iskola

kisdiákjai mindig újabb és újabb könyveket rendeltek, mert amit először átvettek, kevésnek bizonyult. Verbászról érkezett a hír, hogy az elemi iskola felső osztályainak tanulói között alig van valaki, aki nem vett négy-öt vagy még több könyvet. Azt is megtudjuk azonban, hogy Verbászon „az iskola és a tantestület elég közömbösen fogadta a versenyt, így a gyerekek egyedül maradtak, anyanyelvoktató tanáraikkal”. A kultúra munkásai-e ezek a pedagógusok, ha közömbösen hagyja őket egy ilyen akció? És pedagógusok-e egyáltalán, ha nem tudnak példát adni növendékeiknek?

A legjobb könyvterjesztők jutalmat kaptak. Azt hiszem, mindaz, amit kaptak, kevés. A legnagyobb elismerés azonban ne a jutalom legyen, amit ünnepélyes keretek között adnak át nekik. Sokkal több ennél az, hogy ezektől a gyerekektől tanulhatnak a felnőttek.

Ennek az akciónak a gyerekek a hősei.

*

Hogy még egyszer szóljak a könyvkiadás, könyvterjesztés problémájáról, arra Mirko Miloradovićnak a Politikában megjelent széljegyzete sarkallt.

Míg a vajdasági írók közgyűlésén arról vitatkoztak, hogy baj van a könyvkiadással, mert az íróknak nincs beleszólási joguk a kiadó tevékenységébe, arról elfeledkeztek beszélni, hogy mi a könyveik sorsa, eladhatók-e könyveik, vásárolják-e könyveiket az emberek, van-e tehát olvasójuk, Miloradović cikkéből kitűnik, hogy — de hát ezt már előtte is tudtuk az Otokar Keršovani kiadó esetéből — a hazai írók művei, de sok idegen író könyve is nem az olvasók kezében, nem a könyvtárakban, még csak nem is a könyvesboltokban található, hanem a kiadók ma már zsúfolásig megtelt raktáraiban. S mivel az érvényben levő hitelrendszer úgy akarja, ha egy kiadónak tele a raktára — becsukhatja a boltot. A könyvek bezárva fekszenek a raktárakban, mondja Miloradović, a könyvtáraknak azonban nincs pénzüik, hogy könyvet vásároljanak, s az egyetemistáknak és diákoknak sincs pénzüik, hogy könyvet vegyenek... „Valamit ki kell találni, hogy ne legyen ez a könyv sorsa” — fejezi be cikkét Miloradović.

Kitalálni, kitalálni! Nem kell semmit kitalálni! Tudjuk már réggen. Legyen a könyvtáraknak annyi pénzüik, hogy biztosítsák a könyvek nagy példányszámban való megjelenését; ez olcsóbbá tenné a könyvet, tehát lehetővé válna, hogy az olvasók is vásároljanak. Ez pedig újra emelné a példányszámot, csökkentené a könyv árát. A dolog tehát egyszerű, csak el kell indítani. A könyvtáraknak pénzt kell juttatni könyvvásárlásra.

S akkor másképp beszélhetnek majd a kiadók. Az íróknak pedig szintén joguk lesz másképp beszélni.

*

A folyóiratok szerepéről közölt néhány igen figyelemreméltó írást a Polja. Az egyik cikkben Vasilije Kalezić riadót fúj, lévén a folyóiratok helyzete szerinte kétségbeejtő. Régi s új folyóiratok

példájára hivatkozva, s leginkább a főszerkesztők felelősségét hangsúlyozva fejti ki nézeteit Kalezić, de közben nem veszi észre, hogy a folyóiratok létrejöttének legfontosabb feltételéről feledkezik meg: arról, hogy a folyóiratok csak akkor töltik be szerepüket, akkor tehetnek csak eleget feladatuknak, ha az írók szabad, önkéntes, a közös nézeteken alapuló összefogásából születnek, ha az írók törekvéseinek és elképzeléseinek szolgálatában állnak, ha addig léteznek, míg szükség van rájuk mint az írócsoport nézeteit hirdető szervre, s amikor megszűnik létük feltétele, az írók összefogása, ők is megszűnnek.

Ne feledkezzünk azonban itt el még egy fontos tényezőről: az olvasóközönségről. Ma már, úgy látszik, az olvasó nem konditio sine qua nonja egy folyóiratnak. Vannak folyóirataink, melyeket alig olvas valaki. Pedig egy igazi folyóiratnak mondania kell valamit az olvasónak is.

Ha ugyan munkatársain kívül vannak még olvasói.

*

Maradékról, a maradéki magyarokról írt riportot Deák Ferenc a Képes Ifjúságban. Megdöbbenő dolgokat tudunk meg írásából.

Maradékon nem olvasnak magyar újságot. (Járnak-e arra a lapterjesztők?) „Maradéknak van elemi iskolája — írja Deák —, de csak négy osztály magyar nyelven. Még azt is be akarják szüntetni, mondván, hogy huszonnégy gyerekre, ahányan a négy magyar osztályba járnak, nem kellene külön magyar tanítót tartani. A szerb osztályok háromnegyed része magyar gyerekekből áll...” Elférne ott a többi is. S a maradéki magyar tanítónő szavai: „Jobban szeretnék elosztani a kollégák az én fizetésemet is, azt a hatvanezer dinárt. Minden módon azon vannak, hogy elüldözzenek”. Súlyos szavak. Vádli szavak. Ez a tanítónő nem fél, hogy kollégái leköpi? Hogy meglincselik? Mert az ő szempontjából természetes, hogy azért a huszonnégy gyerekért nem kell külön pedagógust tartani, mert akkor a hatvanezret eloszthatják maguk között. Arra viszont, hogy a magyar gyerekeknek joguk van saját anyanyelvükön tanulni, úgy látszik, nem is gondolnak az osztozkodók. Őket a hatvanezer érdekli, nem a huszonnégy. Értem. Emberek vagyunk. Alkotmányos jogokból nem lehet megélni.

„A helyzetet föltártam már a községben, Indiján is. De semmi sem változott.” Ezt mondja a tanítónő. Úgy vélem, Indiján is hatvanezresek vannak, akiket nem érdekel a huszonnégy sorsa.

Talán más is elmehetne Novi Sadról Indijára, nemcsak a Képes Ifjúság riporterei... Nem a Déli-sarkon van Indija, hanem Vajdaság Autonóm Tartományban, harmincöt kilométerre Novi Sadtól. A vonat- és autóbusz-összeköttetés nagyon jó. De személygépkocsin is el lehet oda jutni.

Ne felejtjük el azt sem, hogy Maradéknak háromezer lakosa van, három temploma s három papja. S csak azok a magyarok tudnak magyarul írni és olvasni, akik reformátusok. Mert a református pap magyarul tanítja a hittant. A papot, úgy látszik, nem a hatvanezer igazítja legjobban.

Meg kell jegyezni, hogy Deák Ferenc nem a reformáció koráról készített riportot.

*

A Nagyvilág című, Budapesten megjelenő „Világirodalmi folyóirat” 1966. évi tartalomjegyzékét lapozgatom. Tudom, milyen fontos szerepet játszik ez a folyóirat a magyar olvasók tájékoztatásában. Tudom, hogy ablakot nyitott a világ felé, s el nem múló érdemei vannak. A világ minden részéből vannak itt írók, egyik országból nagyobb számban, máshonnan kevesebben. De vannak. Engem ez alkalommal az érdekelt, mit kapott a magyar olvasó 1966-ban a Nagyvilág lapjain a jugoszláv irodalomból.

A mai jugoszláv szépprózából és drámából semmit.

A mai jugoszláv költészetből egy verset, Vasko Popáét, a budapesti nemzetközi költőtalálkozó alkalmából. Ha nem lett volna költőtalálkozó, talán Vasko Popa sem kerül a Nagyvilágba.

A mai jugoszláv irodalomról egyetlen cikk, értekezés, esszé sem szól.

Frank János megemlékezik a jugoszláv faliszőnyeg és szobrászat budapesti kiállításáról, Walkó György pedig a Dundo Maroje pesti bemutatójáról ír.

A kritikai rovatban két írás foglalkozik jugoszláv írók műveivel, Miroslav Krleža A fekete sas árnyékában, valamint Danilo Kiš Manzard című regényét ismertetik a folyóirat munkatársai. Meg kell jegyeznünk, hogy mindkét könyv megjelent magyar nyelven, s az ismertetések is ebből az alkalomból íródtak. Más művekről, a jugoszláv irodalom legfrissebb eseményeiről nem tudósít a Nagyvilág.

A magyar olvasóközönség sínyli meg, hogy kedvelt folyóirata ilyen kevés figyelmet szentel a mai jugoszláv irodalomnak. Ezzel a helyzettel se a magyar olvasók, se a Nagyvilág nem lehetnek megelégedve.

Mi sem vagyunk.

*

A Híd szerkesztősége lehetőséget adott, hogy válaszoljak Bogdánfi Sándor cikkére, melyet A nyilvánosság érdekében címmel közölt a folyóirat s átvette a Magyar Szó is. Köszönettel tartozom a Hídnak, de nem élek az alkalommal. Íme, miért.

Bogdánfi egyetlen állításomat sem cáfolta meg, tehát nyugodt vagyok afelől, hogy igazam volt, illetve hogy neki nem volt igaza nyilatkozatában. Cáfolat helyett Bogdánfi kiterjesztette vádjait: újabb kifogásokat emelt a Híd és a Forum Könyvkiadó ellen. Ez azonban már a két szerkesztőségre, illetve a munkaközösségekre tartozik. Számomra (és számunkra) az a fontos, hogy kibújt a szög a zsákból: most egészen világos, mi volt Bogdánfi célja, mi a szándéka. Erről azonban nem szoktak vitatkozni. Itt más eszközökre van szükség, más folyamatok indulnak meg.

Tomán László